Wolgatatarische Zeitung „Idel-Ural“

Idel-Ural

24 (81) Tatar legionьnьꞑ atnalьq gəzitəse 17. ijyn 1944

Desant qimmətkə təşə

Fransiənenꞑ tөnjaq jarlarьnda (Normandiədə) başlanqan suqьş xərəkəte kөnnən-kөn kөcəjep bara. Ytkən atnada kөcle çil həm tuqtavsьz jaꞑqьr javuьna qaramastan german qəskərlərе ingliz-amerikalьlarnь zur juqaltularqa ducar ittelər. Mөhim timer jul yzəge bulqan Kaen şəhəre inglizlərnenꞑ desant kөclərennən tazartьldь. Xəzer şəhər tulьsьnca German qəskərlərе qulьnda tora.

Ingliz-amerikalьlar yzlərenenꞑ desant operatsiələren platsdarm dərəçəsenə qədər ystery teləge belən kөnetөne tuqtavsьz jaꞑa kөclər taşьjlar. Berektəşlərnenꞑ xərbi belderylərendə də əlegə qədərе „platsdarm“ tөzygə ireşy turьnda ber genə syz də bulmadь. Kyrəsenꞑ alar yzlərе də desant operatsiəsenenꞑ uꞑьşlь betyenə ьşanьp çitməvlərе arqasьnda, xərbi belderylərendə bik saq bulьrqa telilərder. Angliə radiosь, çəmqiət fikeren, — desant operatsiələre tiz arada xəl qьlьnuьn kөtməskə, — өndi. Berektəşlərnenꞑ Germaniə kөclərе belən iꞑ əhəmiətle bərelеşlərе əle alda. Cebeşlərne kөz kөne sanьjlar. Barsь da uꞑьşlь bulьp qьna barьrqa tieş, diep ujlarqa jaramьj, — dip ingliz xalqьn kiləcəktəge avьrlьqlarnь qarşь alьrqa aldan xəzerləməkce bula.

Reiter xəbərcese Normandiə jarlarьndaqь suqьş barьşьn — „Atlantik jarlarьndaqь tamuq“, — diep atьj. Bərep kerynenꞑ berence adьmь bik qimmətkə teşte. Desant tөşerelgən çirlər sansьz qəber tərelərе belən cuarlandьlar, — diep beldərə.

Angliənenꞑ kөnjaq portlarьna kөnetөne desant operatsiəsendə jaralanqan qəskərlər kilep tora. Jaralanqannarqa tuqannarь belən kyreşergə rөxsət itelmi. Angliə xөkyməte alarnьꞑ desant operatsiəse turьnda xalьqqa cьn xəbər taratularьnnan qurqa. Ildə 6 ncь ijynnən başlap tьnьc xalьq өcen timer jullarь belən fajdalanu mөmkin tygel. General Ejzenhover desant tөşerelgən çirgə qьsqa vaqьt ecendə genə kilep kitsədə, qajtqac ingliz xalqьn tьnьclandьrьrlьq ber genə xəbər də birə almadь.

Berektəşlər fransuz xalqьn şulaj „azat“ itələr. Plutokratlar tarafьnnan çimreklekkə əjləndereIgən St.-Lo şəhəre

Өmet həm cьnbarlьq

Desant operatsiəse barьşьna qomumi kyzəty jasaqanda qьzьqlь caqьştьrular kiterergə mөmkin. Ingliz-amerikalьlar desant başlanьr aldьnnan, — alar bu operatsiəne ber genə urьnda jasamьjca kiꞑ kyləmdə, tөrle noqtalar da ber julь başlajacaqlar, — dip beldergənnər ide. Ləkin cьnbarlьqta desant operatsiəse barь tik 70 kilometr kiꞑlektəge çirdə genə bara. Bilgele, aldaqь atnalarda ingliz-amerikalьlar başqa noqtalarqa desant tөşerep qaravlarь bar. Ləkin desantnьꞑ ber urьnda qьna tөşerelye, berektəşlərnenꞑ operatsiənenꞑ uꞑьşlь barьşьna tulьsьnca yzlərе ьşanьp betməvlərennən kilep cьqa dip aꞑlarqa kirək. German komandalьqь kiləcək vaqiqələrne kөtep yzenenꞑ xərbi kөcen ber urьnnan ikence urьnqa tartьrqa teləmi. German komandalьqь kiꞑ suqьş qьrьnьꞑ hərber өleşendə doşmanqa çəvap birerlek kөc tupladь. Şuꞑa kyrə də ul suqьş xərəkətenenꞑ ysceşenə bik salqьn qanlьlьq belən qarьj.

Desant tөşerelyenə jul quju

Desant operatsiəse başlanuьnьꞑ berence kөnnəren qaraqanda, german saqlanu taktikasь „desant tөşerelygə başta jul quju“ digən fiker artьnda ytte, dip qararqa mөmkin. Desant başlanqannan soꞑ 12 səqət ytkəc Cercil tybən palatada: „German xərbi kөclərеn bez, strategik jaqtan kөtelməgən xəldə qaldьrdьq, qavşattьq“ — dip belderde. Ləkin aꞑarqa bu syzlərеn əjtkəndə, suqьş tarixьnda yrnəkle bulqan Gallipoli operatsiəsen isennən cьqarmav kirək ide. Ul vaqьtta Tөreklər də Dardanel’nь saqlaqanda berektəşlərgə „strategik jaqtan qavşatьrqa“ mөmkinlek birgənnər ide. Ləkin berektəşlər qorь çirgə tөşkəc kenə tөreklər yzlərenenꞑ bөten kөclərе belən alarqa taşlanьp, qьsqa vaqьt ecendə desantnь juq ittelər. Normandiə jarlarьnda barqan xəzerge desant operatsiəsen də Gallipoli belən caqьştьrьrqa mөmkin. German saqlanu kөclərе berektəşlərgə qorь çirgə tөşərgə mөmkinlek birep, tөşkən desantnь yzenenꞑ kөcle utь astьna alьp, alarqa ylem sibə başladьlar. German xərbi kөclərе өcen desantnь tөşerməvgə qaraqanda, tөşkən desantnь tar-mar ity əhəmiətlerək. Monьꞑ şulaj bulacaqьn kiləse operatsiələr aꞑlajacaqlar.

Kөtelməgən xəllər

Əgərdə desantnьꞑ ber tar urьnda tөşerelye tөp kөtelməgən vaqiqə bulsa, **ikencedən**, ingliz-amerikalьlar, desantnьꞑ berence fazasьnda ike jaq tarafьnnan da kөtelməgən, zur juqaltularqa ducar iteldelər. Doşman qəskəri kөc həm qoral kөce jaqьnnan өstenlek itsə də, alarnьꞑ juqaltularь ciksez zur sanda buldь. Bigrəktə kyp sanda paraşytcьlar juq itelde. German komandalьqьnьꞑ belderye bujьnca, doşman 1300 transport planerьn juqaltqan. Minalarqa, su astь kirtələrenə eləgep, jar bujьndaqь avьr artilleriə utьnnan suqa batьrьlqan avьr, çiꞑel xərbi kimələrnenꞑ, transport kimələrenenꞑ kypme batьrьluьn xəzerge kөndə isəpkə alьp ta bөtererlek tygel. Ingliz-amerikalьlar desantnьꞑ berence kөnnərennən yk meꞑləgən qəskərilərеn juqalttьlar.

Өencedən, ingliz-amerikalьlar berence atna ecendə jar bujьndaqь ber genə portnь da yz qullarьna ala almadьlar. Portnь alu — desantnь uꞑьşlь dəvam ity өcen iꞑ əhəmiətle burьc. Ləkin berektəşlər bu teləklərenə ireşə almadьlar. Monьꞑ nətiçəsendə alarnьꞑ qoral həm qəskərilərne taşucь kimələrenenꞑ batьrьluь kөnnən kөn arta bara. Şerbourgtan Gavьrqa qədərе bөten jar bujь, berektəşlərnenꞑ juq itelgən kimə qaldьqlarь belən cuarlanqan.

Amerikalьlar inglizlər artьna qacaler

Desant operatsiəse belən bergə, xəzer zur kyləmdə dingez suqьşь dəvam itə. Məsələn, 8 nce ijyndə, Sena jьlqasь tamaqьnda qьna qəskər belən şьqьrьm tulqan 9 kimə batьrьldь. Batьrьlqan kimələrnenꞑ sanь kөndən-kөn arta. Menə şuşь batьrьludan qurqьp, amerikalьlar, avьrlьqlarnьꞑ kybrəgen inglizlərgə jөkləp, yzlərenenꞑ juqaltularьn kimerək itərgə tьrьşalar.

Berektəşlər qəskərenenꞑ baş komandalьqь Amerika generalь Ejzenhover qulьnda, ə şuluq vaqьt operatsiəgə qatnaşucь kimələrnenꞑ 75 % inglizlərneke. Qalqan 25 % kimələrnenꞑ xisabьna: berektəşlər qulьna tөşkən fransuz kimələrе həm başqa mөhaçir xөkymətlərnenꞑ kimələrе də kerə. Operatsiəgə Amerikanьꞑ ike iske həm ber remonttan cьqqan linkorlarь və ber krejserlərе qatnaşa. Ə inglizlərnenꞑ suqьşqa qatnaşucь 4 linkorlarь həm 5 krejserlarь iꞑ jaꞑa, kөcle xərbi kimələrdən sanalalar. Ləkin bu zur xərbi kimələr kybesencə, jar bujь tuplarьnьꞑ utlarьndan saqlanьp, jardan bik jьraq toralar. Jar bujьnda, utnьꞑ iꞑ kөcle urьnnarьnda, vaqьraq xərbi kimələr həm desant kimələrе xərəkət itə. Ə bolar arasьnda Amerika kimələrenenꞑ sanь bik az.

Berektəşlərnenꞑ juqaltularь

Bərep kery kөnnərennən başlap jəkşəmbegə, 11 nce ijyngə caqlь ingliz-amerikalьlar desant tөşergən vaqьtlarьnda batьrьlqan həm nьq rəveştə zararlanqan dingez kimələren juqaltularь tybəndəge sannardan tora: desant həm jөk taşucь kimələr 43 danə; avьr krejserlər həm tiz jөreşle katerlar 17 danə; desant tөşery өcen məxsys eşləngən həm tanklar taşucь kimələr 21 danə həm bolardan başqa kyp sanda çiꞑel desant kimələren juqalttьlar. Suşь isemlekkə Germaniə baş komandalьqьnьꞑ 12 nce ijyndə birgən məqlyməte bujьnca jaꞑadan 3 danə jөk taşucь suqьş kiməse (37 000 brt.) batьrьlqan həm өc danə (27 000 brt.) şundьj uq jөk taşucь kimələr nьq zararlanqannar. Anьꞑ өstenə taqьn minalar taşucь ber esminne ingliz-amerikalьlar juqaltqannar.

Japonnarnьꞑ Qьtajdaqь uꞑьşlarь

10 ncь ijynnenꞑ irtəsendə japon qəskərlərе Xunan elkəsenenꞑ baş şəhəre Canşaqa kerdelər. Cuntsin qəskəre tarafьnnan qarşьlьq bөtenləj bulmadь diərlek.

Japonnarnьꞑ bu tirədəge hөçyme 27 nce majdan başlanьp, өc juldaqь safqa bylengən qəskər belən alьp barьldь.

Xonan həm Xunan tirəsendəge japonnarnьꞑ ike operatsiəse berberenə bik nьq bəjləngən. Alarnь keckenə kyləmdəge urьnlь hөçymnər dip kenə alьp bulmьj. Japon qəskərenenꞑ xərbi kyzətcese Izima, Xunan elkəsendəge suqьşnьꞑ 300 km kiꞑlektəge frontta alьp barьluьn beldərə. Xonan həm Xunan elkələrendəge hөçymnərnenꞑ nətiçəsendə Cuntsin qəskərenenꞑ kyp өlese tar-mar itelde həm kiꞑ uꞑьşlь aşlьq qьrlarь japonnar tarafьnnan alьndь. Şuꞑa kyrə Cuntsin qəskərenenꞑ suqьşcan ruxь xəzer taqь da tөşenke bulьp qaldь.

*

Japonnar maqsatlarьna ireşkənnər

Japon general ştabьnьꞑ ofitserь, Japon Tsuşneşi cit il mətbuqatьnьꞑ vəkillərenə japon qəskərenenꞑ Xonan provinsiəsendə maqsatlarьna ireşkənleklərеn beldergən. Cuntsin generalь Tan-un-po qəskərenenꞑ qarşьlьqь sьndьrьlqan. General Tan-un-po, jartь qəskəri kөcen juqaltqan. Monьꞑ nətiçəsendə Cuntsinnьꞑ iꞑ jaxşь qəskəri kөce juq itelgən. Xəzer japonnar bulacaq operatsiələrgə xəzerlənələr. Pekin-Xan’kov-timer julьn tөzəty eşlərе uꞑьşlь rəveştə bara. Bigrək tə, bu eşlərne ytəvdə urьnlь xalьqlar kyp jardəm itələr.

Major Tsuşneşi Qьtajda bulqan Amerika ocqьclarьnьꞑ berninди də xərəkət itməvlərеn bilgeləp ytə.

4° Zsn 55 624

Ojatsьz qul suzucьlarƣa çəvap

Osloda, Norvegiəgə sovetlarnьꞑ ojatsьz rəveştə qul suzularьna qarşь nəfrət belderep, bik kyp xalьq qatnaşqan nəmajьşlar bulьp uzƣan. Çьlƣan xalьqqa Norvegiə xalqь ismennən ministr-prezident Kvisling tybəndəge qərarnь belderə:

„Norvegiə xalqьnьn kypcelege hər vaqьtta bol'şevizmƣa qarşь buldь. Sovet javьnьꞑ Norvegiə çirendə buluьn aꞑlь norvegiəlelərneꞑ berse də teləmi. Qьzьl ƣəskərneꞑ bezneꞑ ilgə basьp keryen buldьra torƣan „kileşylər"ne bez iqrar itə almьjbьz, həm monьꞑ kebek basьp alulaŕƣa, bezneꞑ ilneꞑ ber ɵleşenə genə bulsa da, barlьq caralar belən qarşь toracaƣьbьznь belderəbez. Norvegiəle mɵhaçirlər komitetь Londonda ber vaqьtta da Norvegiə xalqьnьꞑ vəkillərе nindi də bulsa ber kileşy jasarƣa ber nindi də qanuni həm əxlaqi xoquq ala almajacaƣьn belderəbez. Norvegiəlelərdən kem də kem, elekke korol', elekke prints varisь jaki norvegiəle mɵhaçirlar komitetь həm anьꞑ organnarьnьꞑ fərmannarьn yti, ul vatanƣa qarata xianət ityce bula.

Bu bɵten xəllər, barlьq, norvegiəlelərne millətneꞑ ƣomumi eşlərе ɵcen berləşergə, bol'şeviklarƣa qarşь kerəştə həm vatannь ajaqqa bastьru eşlərendə jaqьnnan torьp qatnaşьrƣa caqьralar".

★

Norvegiəneꞑ prezidenꞑ ministrь — Norvegiədən qacqan mɵhaçirlərdən xɵkymət tartьp alƣan çirlər fronttan qajtqan norveg kyꞑellelərе arasьnda tɵrle şartlarda bylenələr digən bojrьq cьƣardь.

Badolionьꞑ abrujь tɵşte

Reiterneꞑ xəbər ityencə, Italiə təxteneꞑ varisь Umberto, Badolio xɵkymətenen otstafkaƣa cьquьn qabul itte. Şunnan soꞑ aꞑarƣa jaꞑa xɵkymət tɵzy jɵklətelde. Reiterneꞑ birgən məƣlumatьna qaraƣanda, xɵkymətkə jaꞑa səjasi çitəkcelər kerəcək. Badolio xɵkyməte Rimgə kycerelmicə, Salernoda qalacaq.

Badolionьꞑ abrujь niqədər tybən ikənlegen tybəndəge fakt ajruca kyrsətep tora. Anьꞑ „xɵkyməte" Rimgə general-gubernator bilgelədе. Şul uq vaqьtta amerikalьlar italiannarƣa bernindi də əhəmiət birməvləren kyrsəty ɵcen yzləreneꞑ gubernatorlarьn bilgelədelər.

Cuntsinnьꞑ xaqlь xafalanuь

Japonnarnьꞑ Qьtaj həm Hindstanda bulacaq jaꞑa hɵçymnərе bujьnca Cuntsində xafalanu artqannan arta bara. Cɵnki hɵçymneꞑ bɵten avьrlьƣь Can-Kaj-Şineꞑ ƣəskəri byleklərenə tɵşep, ingliz-amerikalьlar aꞑa kirəkle jardəmne vaqtьnda çitkerə almajacaqlar.

Rejter agentlьƣьnьꞑ xəbər ityendə: „Qьtajda japonnarnьꞑ hɵçym itylərе Cuntsin ɵcen ylem suƣьşь bulacaq. Ul — Tьn okeanda berektəşlərneꞑ operatsiələrennən aldan uq xəl itkec urьnnь alacaq. Şuꞑa kyrə də alarnьꞑ xafalanularь urьnlь diərgə turь kilə", — di.

Cuntsin ƣəskəri byleklərеneꞑ mətbuƣat konferensiəsendə ber xərbi xəbərceneꞑ belderyenə qaraƣanda, japonnar Xanko rajonьnda 210.000 ləp ƣəskər tuplanƣannar. Monьꞑ ecennən 40 000 keşe, Kanton-Xan'kov timer jul magistralen alƣan kileş, frontnьꞑ berence sьzьƣьnda toralar. Kanton janьnda uq 350 tanklarь belən 30 000 keşedən torƣan xərbi bylek tuplanƣan. Gonkongga kyptən tygel genə 20 000 keşe kilgən. Alarnьꞑ qaja bilgelənylərе əlegə bilgesez.

Şulaj da Cuntsində Kanton-Xan'kov timer jul sьzьqlarьn, monьꞑ belən bergə ber qədər kɵncьƣьştaraq Can-Kaj-Şineꞑ çəjəvle diviziəsen əjləndərep aluƣa zur əhəmiət birələr.

*

„Njus Stetsman end Nejşon" isemle ingliz zurnalь, Cuntsin Qьtajьnьꞑ xəzerge əxvəle turьnda tybəndəgelərne jaza: „Cuntsinnьꞑ berdənber iꞑ əhəmiətle qan julь bulƣan — Birma julь, japonnar tarafьnnan kisep alьnƣannan birle, Cuntsin Qьtajьnda daimi aclьq xɵkem sɵrə".

Ƣadi kiꞑəş

1944 nce jьlnьꞑ 24 aprelendə cьqqan „Pravda" (Məskəv) gəzite Molotof ɵlkəse xalqьn bьjьl bəraꞑge həm jəşelcə belən tə'min itygə baƣьşlaƣan zur məqalə basьp cьƣardь.

Məqalədən aꞑlaşьlƣanca Molotof ɵlkəseneꞑ azьq belən tə'min itelye ƣajət tə nьq tartьnqь ikən. Kiresencə bulƣan təqdirdə „Pravda"nьꞑ məxsus xəbərcese bulƣan S. Seljyk bu məqaləsen jazmaƣan həm acьqtan acьq sovet cьnbarlьƣьnьꞑ avьr jaƣьn jaqtьrtmaƣan bulьr ide.

Məsələn, Ordьjnski rajonь dyrt jьldan birle inde dəvlətkə bəraꞑge tapşьru jɵkləməsen ytəmi kilə. Eş şulqədərlegə barьp çitkən anda bьltьrƣь bəraꞑge uꞑьşь orlьq cьƣьmьn caq-caq ƣьna qaplaƣan.

Mondьj xəlneꞑ səbəbe nərsədə soꞑ? „Pravda" bolaj jaza: „VKP (b) nьꞑ ikence sekretare iptəş Baranof tybən uꞑьşnьꞑ səbəpləren aꞑlatqanda baş səbəp — orlьqlarnьꞑ tybən sьjfatlь buluь, basularnьꞑ nacar xəzerlənye həm cəcylekne qənaƣətlənməslek tərbiə turьnda ber syz də əjtmi".

VKP (b) rajkomь sekretare Baranof bu turьda juqqa ƣьna tuqtalmi ytmi, ul mondьj xəlneꞑ tik yzeneꞑ rajonьnda ƣьna bulmьjca, bəlki Sovetlar Sojuzьnьꞑ həmmə çirendə də bulƣannь bik jaxşь belə.

„Ɵlkə çir bylege məƣlymətlərenə qaraƣanda rajonnarnьꞑ jartьsьnda şul isəptən şəhərgə jaqьn bulƣan Voroşilof, Cermez, Aleksandr, Dobrjan, Zьjsven' həm Kyngyr rajonnarьnda bulƣan kolxozlar orlьq belən fəqət 40—50 % qa ƣьna tə'min itelgənnər", — dip Pravda jaza. „Çiteşməgən bəraꞑge həm jəşelcə orlьqlarьn, ajrьm kɵc tykmicə də, kolxozcьlardan alьp torьrƣa bula. Monь inde kyp kenə kolxozlar eşlədelər də".

Bu kiꞑəş ocraqlь tygel. Ul xalьq xisabьna jəşərgə ɵjrəngən bolşevizmnьꞑ cьn jɵzen acьp birə.

Idel bujьndaƣь Ziguli tavь kyrneşe

Ƣadəttəge talav

SSSR xalьq komissarlarь şurasь 4 nce majda 25 000 000 000 sumlьq ɵcence xərbi zajom cьƣarьrƣa qərar birde. Ul 20 jьlƣa cьƣarьla.

Berence xərbi zajom 1942 nce jьlda 10 milliard, ikence xərbi zajom 1943 nce jьlda 12 milliard sumƣa cьƣarьlƣan ide. Zajom sumasьnьꞑ bolaj kinət ysye ber jaqtan Sovet aqcasьnьꞑ bəjəse ƣajət tə nьq tɵşyen, ikence jaqtan suƣьş cьƣьmnarьnьꞑ ifrat dərəçədə artuьn belderələr.

San-Anselmoda qanlь bəreleşlər

Kɵnjaq Italiədə, San-Anselmo-de-Kalabriada ecep isergən, Kanada həm Avstraliə soldatlarь arasьnda qanlь bəreleşlər bulьp uzƣan. Barь tik Amerika xərbi politsiəseneꞑ aralavь arqasьnda ƣьna ike aradaƣь bəreleş tuqtalƣan. Amerikalьlar aftomat pistoletlardan bernicə zalp birgənnər. Atьş nətiçəsendə bəreleşkə qatnaşucьlardan başqa kyp kenə tьnьc xalьq ta jaralanƣan.

Jevropada mul uꞑьş kɵtelə

Germaniədə avьl xuçalьƣь çitəkcelərеneꞑ xəbər itylərе bujьnca, Jevropada bьjьl bik jaxşь uꞑьş buluь kɵtelə.

Tatar xalqь bol'şevizm qollьƣьnda

Sьƣьlƣan limonnar

Bez gəzitəbezneꞑ uzƣan ike sanьnda bol'şeviklarnьꞑ tatar xalqьna din həm avьl xuçalьƣь ɵlkələrendə nərsə birgənnəren tikşerep ytkən idek. Bu julь tikşeryebezne bol'şeviklarnьꞑ kultura ɵlkəsendə xalqьbьzƣa nərsə biryenə baƣьşlьjbьz.

Bol'şeviklarnьꞑ tɵrek-tatar xalqьna qarata totqan milli səjasəte hicber jaqtan da Romanoflar jortь səjasətennən ajrьlmьj. Ɵc jɵz jьldan artьqraq patşalьq itkən bu jortnьꞑ milli səjasəte urьs bulmaƣan xalьqlarnь jotuƣa, alarnь urьslaştьruƣa, mədəni yseşləren totqarlavƣa, kɵcləv həm iqtisadi basьm jasav jullarь belən bu xalьqlarnь xristian dinenə kertylərgə nigezləngən ide. Bol'şeviklarnьꞑ 26 jьl bujь ytkərep kilgən milli səjasətləren kyzdən kicersək, anьꞑ aslьnda da şul uq Məskəv patşalarь milli səjasəteneꞑ beryk nigezləren kyrəbez. Anьꞑ ɵstenə taƣьn 30—35 milionlьq tɵrek-tatar xalqьnьꞑ yzara berləşyen, Məskəv xakimiətenə qarşь berləşkən kɵc bulьp baş kytəryen buldьrmas, anь bɵtenləjgə səjasi səxnədən alьp taşlav ɵcen bu xalьqnь vaq-vaq tɵrkemnərgə bylep beterdelər həm hərbersenə ajrьm əlifbalь, ajrьm başqalalь çəmhyriətlər ojьştьrьp birdelər. RSFSR ƣa bujsьnƣan tatar, başqьrt, cuaş, udmurd, mari, Qьrьm, Qaracaj, balqar, mordva həm SSSR ƣa bujsьnƣan qazaq, yzbək, tɵrekmən, qьrqьz, Azərbajçan çəmhyriətlərе bu səjasətneꞑ tormьşta turьdan turь caqьlьşь ide. Bu çəmhyriətlər Sovetlarnьꞑ tɵp qanunnarь bujьnca tulь aftonomiəle, milli-mədəni jaqtan mɵstəqil dəvlət atalьp jɵrtelsələr də, cьnbarlьqta isə monьꞑ nəq kirese ide.

Bol'şeviklar ilendə xakimiət ber qajcan da, yzlərе raslaƣan kebek, eşce-igence vəkillərе sovete qulьnda bulmьjca, kommunistlar firqəse qulьnda buluьn hər kem jaxşь belə. Bu — tatar, başqьrt həm başqa milli çəmhyriətlərdə də şulaj buldь. Tatarstan çəmhyriəte tɵzelygə bьjьl 24 jьl tula, ləkin anь ber vaqьtta da tatar xezmətiələrе idarə itmədе. Tulь „mɵstəqillege" yze tarafьnnan tanьlƣan bu milli çəmhyriətlər idarəsenə Məskəv, jəhyd Xatajьvic, Razumof, Zelenski, Bьjkof, Mirzojan, Lepa, Alemasof həm başqa şundьj Israil balalarьnьꞑ sajlanƣan ajrьm vəkilləren utьrtьp kilde. Bu xəl jəhyd-bol'şevizm ɵcen ocraqlь nərsə tygel, bəlki anьꞑ bitleksez, səjasi cьn jɵzen kyrydə sьjfatlavcь tɵp noqta bulьp tora. Bol'şeviklar: „formasь belən milli, ectəlege belən sotsialistik kultura" — tɵzibez dip, bezneꞑ qasьrlardan birle, zur avьrlьqlar ecendə ysep, jəşəp kilgən milli mədəniətebezne jaꞑadan ajaqqa basa almaslьq xəlgə kiterep çimerep kildelər. Monь tulьsьnca kyz aldьna kiterep bastьru ɵcen ytkənnərgə beraz ƣьna qajtьjq.

XX nce jɵz başьnda tatar xalqьnьꞑ səjasi — içtimaƣi fiker yseşe alƣa taban şundьj qьzu adьmnar belən kitte ki, bezneꞑ ul caqlardaƣь 15—20 jьl ecendə ireşelgən alƣa sikeryne nindi də bulsa başqa ber mədəni xalьq tarixьnda tabu bik avьr. Monь asta, çirneꞑ əllə qajdaƣь tirən qatlavlarьnda ciksez kyp zamannar dəvamьnda çinalьp jatqan sunьꞑ ƣajət tə zur quət belən yzeneꞑ ɵstendəge qalьn çir qatlavlarьn aşap ɵskə bərep cьƣuьna həm barƣan sajьn kiꞑəjep, çəjelep aƣьp kityenə genə oşatьrƣa mɵmkin. Həm cьnlap ta. Patşanь həm anьꞑ bɵten təxten alьp ьrƣьtqan fevral inqilabь kɵnnərenə inde bezneꞑ Ƣalimçan Ibrahimof, Fatьjx Əmirxan kebek klassiklarьbьz; Tuqaj, Dərdemənd, Səqit Rəmi, Məçit Ƣafuri kebek tanьlƣan şaƣirlərebez; Hadi Atlasьj, Riza qazьj kebek tarixcьlarьbьz; Josьf bik Aqcura, Sadrьj Maqsadi kebek səjasilərebez; Ƣalimçan Barudьj kebek pedagoglarьbьz; Ƣabdulla Kari, Vəliulla Mortazin kebek artistlarьbьz; Ƣəliəsqər Kamal, Kərim Tincurin kebek dramaturglarьbьz; Mɵxtar Mutin kebek tragiklarьbьz; Jarullin, Xəjbullin kebek kompozitorlarьbьz; Ƣəziz Əlmɵxəmmədef, Mirfəjzə kebek çьrcьlarьbьz; Musa Bigi, Rizaetdin bin Fəxretdin kebek din ƣalimnərebez; Səjetgərəj Alkin kebek advokatlarьbьz; Jaxşьbajьf, Bari Urmancь kebek rəssamnarьbьz həm başqa jɵzləgən, meꞑləgən bɵjek zatlarьbьz bar ide. Ƣəli Rəxim, Fətxi

SSSR nьŋ iqtisadь

Gəzitəbeznen bu sanьnnan başlap SSSR xalqьnьŋ iqtisadi tormьşь turьnda statistik materiallar birə başlьjbьz. SSSR xalqьnьn tormьşьn cit il xalqь tormьşь belən caqьştьru uqucьlarьbьzda Stalin səjasəte beznen xalьqnь nindi „bəxetle tormьşqa" kertyen acьp birəcək. Bu keckenə misallar, caqьştьrular Sovet mətbuqatьnda ber genə mərtəbə də kiterelgəne bulmadь.

EŞCENEŊ AJLЬQ EŞ XAQЬ

Əgər də bez eş xaqьn sumnar belən sanasaq, SSSR da anьŋ tuqtavsьz yseşen kyrəbez.

Urta qul eşceneŋ xəqiqi eş xaqь (sumnarda):

1927 j. —	64	1933 j. —	126
1929 j. —	78	1935 j. —	185
1932 j. —	115	1938 j. —	281

(„SSSR da xezmət", 1936 j. həm S. Şvarts — „Өcence bişjьllьq qərəfəsendə eşce", 1. III. 1939 j. Sots. plan).

Ləkin bezne eşceneŋ nicə sum aluь qьzьqsьndьrmьj. Anьŋ bu aqcaqa nərsələr ala aluь qьzьqsьndьra. Şuŋa kyrə də SSSR eşceseneŋ eş xaqьna nərsə alьrqa məmkinlekne patşa Russiəse həm cit illər belən caqьştьru jasьjq. 1913 nce jьlda Russiədə urta qul eşceneŋ ajlьq eş xaqь altьn belən isəpləgəndə — 24 sum 30 tien. Germaniədə 1937 nce jьlda urta qul eşceneŋ ajlьq eş xaqь 220 marka ide. Əgər də ajlьq eş xaqьna tuqlanuŋьŋ tөp altь tөrle azьqьn alsaq, ul vaqьtta alarnьŋ ylcəve tybəndəgecə bulьr (azьq ylcəve kilogramm sanьnnan alьna):

	SSSR 1937.	Russia 1913	Germania 1937
Qara ipi	50	80	180
Jarma (tarьnьqь)	16	25	50
Bərənge	34	50	200
It (sьjьrnьqь) ..	9	15	45
Aq maj	3	4,5	15
Qom şikər	3	5	20

Sovet eşcese yzeneŋ eş xaqьnnan zajomqa aj sajьn 15 sum həm irekle çəmqiətlərgə (OSO, MOPR h. b. larqa) ber sum birep bara. Mondьj cьqьmnar patşa Russiəsendə həm Germaniədə ber eşcedə də juq.

Sovet cьqanaqlarьnnan („Sots. Vestnik" daqь Şvartsnьŋ „Өcence bişjьllьq işek aldь" isemle məqaləse, 1939 j.) taqьn da tybəndəge bik qьzьqlь misalnь kiterergə bula. Dyrt kilo azьq (1 kgr. on, 1 kgr. it, 1 kgr. maj həm 1 kgr. şikər) alu өcen urta qul eşce tybəndəgecə (1938 nce jьlda) eşlərgə tieş ide:

AQŞ da . .	2	səqət	45	minut
Şvetsiədə . .	4	„	55	„
Angliədə . .	5	„	09	„
Fransiədə .	6	„	18	„
Latviədə . .	9	„	49	„
SSSR da . .	19	„	49	„

SSSR da xalqьnьŋ maddi jaqtan tə'min itelye bujьnca iŋ jaxşь jьllar itep bez 1936—37 nce jьllarnь alabьz. NEP jьllarьn bez juramalaj almьjbьz, cөnki alar bol'şeviklar өcen kyrsətkec jьllar tygel həm alar bol'şeviklarnьŋ yzləre tarafьnnan da (berence nəvbəttə, Lenin tarafьnnan) artqa cigeny, kөc çinav jьllarь dip ataldь. Kөcle sənaqətləştery (1930—34) həm (1939 dan soŋqь) suqьş jьllarь eşcenen maddi tə'min itelye bujьnca şundьj tybən tigezlektə toralar ki, xətta alar turьnda tuqtamasaq ta jarar, axrь — bu barьbьzqa da məqlum. SSSR daqь „jaxşь" (1936—37) jьllar məqlumatlarьn alьp tikşergəc, bez ireksezdən tybəndəge acьq nətiçəgə kiləbez:

Eşceneŋ maddi tormьşь yseşe Sovet xakimiəteneŋ beten jьllarь bujьnca da, Patşa Russiəse belən caqьştьrqanda, ber nicek tə bulmadь. Kiresencə, Sovet xakimiəteneŋ iŋ jaxşь jьllarьnda da eşce patşa vaqtьndaqьqa qaraqanda ber jarьm nacarraq jəşəde.

Bez, patşa Russiəse eşce turьnda bik jaxşь qajqьrta ide, — dip ajtergə teləmibez. Bu juq ide. Şuŋa kyrə də juqarьda jasaqan bezneŋ nətiçəbez ajruca qьzьqlь kyrsətkec bulьp tora. Bol'şeviklar, xalьqqa bəxet birəbez, — dip, xalьqnь javьz patşa Russiəsennən də qurqьnьcraq xəldə qaldьrdьlar.

Əgər də inde bez SSSR da eşcenen xezmət xaqь aluьn cit illər belən caqьştьrsaq, tybəndəge nətiçə cьqa: **SSSR eşcese cit il eşcesenə qaraqanda 4—5—6 tapqьr nacarraq tə'min itelgən.** Xətta eşsezlek bujьnca tylənə torqan jardəm aqcasь da cit illərdə yzeneŋ kyləme jaqьnnan Sovet eşceseneŋ ajlьq eş xaqьnnan əllə qajcan artьp kitkən ide inde.

„Eşce sьjnfь diktaturasь" eşce sьjnfьnьŋ yzenə nərsə birde soŋ? Bu diktatura bezneŋ ilneŋ eşceləren oşavsьz aldav həm mьsqьl ity bula tygelme soŋ? Eşcelər bol'şeviklar artьnnan qədel həm jaxşь tormьşqa ireşy өcen patşa xakimiətenə qarşь suqьşqa cьqtьlar, ləkin yzləreneŋ kөrəşe, namuslь xezməte həm yz-yzləren qorban itylərə өcen alar **bol'şeviklardan teləncelərcə toru „xoquqьn" aldьlar.**

KOLXOZCЬNЬŊ EŞ XAQЬ

1934 nce jьlnьŋ azaqьnda RSFSR, Ukraina həm Belorusiələrneŋ 83 240 kolxozьnda ytkərelgən sorav bujьnca, ber xuçalьq jьl əjlənə eşləgən xezmət kөnnərenə tybəndəgecə ikmək alqan:

1932 nce jьlda . .		5,5	sentner
1933 „	„ . .	9,83	„
1934 „	„ . .	10,92	„

(„1935 nce jьlqa xalьq xuçalьqь planь", II — basma, 237 nce bit).

Sovet statistikasь bujьnca ber igence qailəse urtaca 4,2 çannan tora dip isəpləsək, ber keşegə turь kilgən:

1932 nce jьlda . .		1,30	sentner
1933 „	„ . .	2,33	„
1934 „	„ . .	2,59	„

Ber keşeneŋ NEP jьllarьnda SSSR da orlьqlь aşlьqnь qullanuŋьŋ cьn normasь өc sentner ide. Dimək, kolxozda igence azьqnьŋ urta normasьnnan bajtaq kimrək eşləp ala torqan bulqan. Bu Sovetneŋ „iŋ jaxşь" jьllarьnda igenceneŋ xəle nicek buluьn acьq kyrsətə.

1933 nce jьlda (annan elekke jьlda keşe başьna 1,30 sentner orlьq alu soŋьnda) SSSR da, bigrək tə Ukrainada, şundьj qatь aclьq buldь ki, anьŋ alьp kitkən qorbannarь, iŋ bitaraf məqlumatlar bujьnca da, 1921 nce jьldaqь məşhyr aclьqqa qaraqanda da kybrək buldь. Anьq Sovet məqlumatlarьn kiterergə məmkin tygel. Cөnki bol'şeviklar xətta 1933 nce jьlqь aclьqnьŋ yzen də jəşrələr. Tik şunь qьna bilgeləp ytərgə kirək, 1921 nce jьlqь aclьq Russiəneŋ 7 jьl bujь tьşqь həm ecke suqьşlar alьp baruь nətiçəsendə kilep cьqtь. Ə 1933 nce jьlqь aclьq „avьlda sotsializmnьŋ çinyle hөçyme" nətiçəse bulьp tora. 1933 nce jьlqь aclьq bol'şeviklar өcen nərsə belderə? Bu fəqət „balalar ujьncьqь" qьna bulqan ikən. Monьŋ şulaj buluьna ьşanmaqan keşe Stalinnьŋ „Leninizm məs'ələləre"n alsьn (Məskəv, 1939 ncь jьlqь 11 nce basma) həm tybəndəge juiiarnь uqьp cьqsьn: „Hər xəldə bezneŋ xəzerge avьrlьqlar, kolxozcь iptəşlər, xezmət iələreneŋ monnan 10—15 jьl elek kicergən avьrlьqlarь belən caqьştьrqanda, balalar ujьncьqь qьna bulьp kyrenələr". Həm annan soŋ bol'şeviklarnьŋ xalьq өcen qajət tə zur rəxətlek vəqdə itygə nigezləngən qadəttəge jalqannarь dəvam itə:

„Jьraqraq xərəkət ity həm kolxozlarnь betenləj nьqьtu өcen bez ikence adьmnь atlarqa tieşbez, bez jaŋa unьşlьqlarqa ireşergə tieşbez. Bu ikence adьm nərsədən qibarət soŋ? Ul beten kolxozcьlarnь baj tormьşlь itydən qibarət. Əjje, iptəşlər, baj tormьşlь ity. (Dəvamlь qul cabular)".

(1933 nce jьl fevralendə kolxozcь-udarniklarnьŋ I nce sjezdьnda Stalin notьqь).

Stalinnьŋ şul uq notьqьnda tybəndəge bik qьzьqlь çөmlə bar: „Beten kolxozcьlar da berər sьjьrqa iə bulsьnnar өcen, bez bol'şeviklar, tьrьşьrbьz inde. (Ozaqqa suzьlqan qul cabular)".

Stalinnьŋ juqarьda kiterelgən syzlərе həm „ozaqqa suzьlqan qul cabular" eşneŋ cьn jөzen acьp birələr. Stalin, hərber kolxozcьqa berər sьjьr (fəqət berər genə sьjьr!) vəqdə itkəc, sjezd vəkilləre ber julь qul captьlar. Ə ul kiləcəktəge mul tormьşnь vəqdə itkəc, bu vəqdəne aŋa ike tapqьr qabatlarqa turь kilde. Tik şunnan soŋ qьna „ozaq-ozaq qul captьlar".

Bezneŋ tuqan il ikməkne şul qədər kyp eşləp cьqara ki, SSSR nьŋ hərber keşesenə urtaca jьlьna 5,4 sentner orlьqlь aşlьq turь kilə. Dəvlətne tujьndьrucь igence, bol'şeviklar şəfqəte belən, jarьm ac jəşərgə jəisə xətta 1933 nce jьldaqь kebek actan ylərgə məçbyr.

Igencegə „eşce-igence xakimiəte" nərsə birde soŋ? **Bu xakimiət igenceне aqtьq cikkə xətle belderde,** anь aqtьqqь mөlkennən məxrum itte (sьjьr өcen inde qatь itep rəxmət belderergə kirək), anь teləncelərcə eş xaqь alьp torucь avьl xuçalьqь eşcese xəleŋə qujdь həm bu igencene ikence bunьnan başlap igence dip atarqa məmkin də bulmas ide inde.

Q. Kamal

Bu jьl, 16 ncь ijyndə Qəliəsqər Kamalnьŋ bezneŋ aradan juqaluьna 11 jьl tula. Şaqtьj vaqьt! Əmma ytelgən jьllarnьŋ qatlavlь tormьş şartlarь, içtimaqi kөrəşləre, şьqsьz qatь çilləre, qar burannarь da anьŋ çəmqiəttə qaldьrqan ezləreŋ çuja almadь. Xalьq kyŋle — dingez, dulqьnlansa da barьber aj şəvləsen kykrəgendə ujnata. Xalьq kyŋle də şul, nindi genə kөcle davьllar kicerməsen, yz balasьn hic onьtmajacaq.

Ataqlь dramaturg, ədip, xalqьna zur xezmət kyrsətkən Q. Kamal 1878 nce jьlnьŋ 7 nce qinvarьnda tua. Atasь jəştən yk Mamadьş rajonьnnan Qazanqa kilep, qartajqancь mexcь kustar bulьp eşli. Qazan mədrəsələrendə balasьn uqьta. Yze — (qarcьqь da) iske qaraşlь keşe. Ulьn da yz julьnnan alьp barьrqa, axьrda mulla itərgə teli. Mөxəmmədiədə uqьta. Bu vaqьt zamannьŋ tərəqqi çilləre, „aju ene" bulqan Russiəgə də „kөnbatьşqa ujьlqan tərəzə" arqьlь kerə başlap, kiŋ Russiəneŋ tөrle pocmaqlarьnda xoquqsьz izelep jatqan vaq millətlərne də ujata.

Q. Kamal uqьqan vaqьtta uq, ul cornьŋ ədəbiatь belən qьzьqsьna. Vaqьtlь mətbuqatnь uqьp bara. Kөncьqьş, annan kөnbatьş ədəbiatь belən mavьqa. Alar anьŋ kyzen aca, aldьnqь keşelər belən tanьştьra. Ul buş vaqьtlarьn, əti-ənisennən qacьp, başta Qazandaqь bazar teatrlarьna, annan şəhər teatrlarьna jөrgəli. Alarqa qarata yzendə məxəbbət arta. 1898 jьlda yzeneŋ berence əsəre bulqan „Bəxetsez jeget" ne jaza. Ul bu əsəre belən tatar dramasьnda, Xalidineŋ „Bicara qьz" dramasьnnan başqa, berence borqь ujnavcь buldь. Dөres, bu əsər jazьlu jaqьnnan, berence basmasьnda „Bicara qьz" dan arь kitə almadь. Qəliəsqər Kamalnьŋ berence təçribəse bulqan bu əsərendə sxemacьlьq sizelə. Ləkin maqsatьna ireşergə nьq ьşanqan dramaturg monьŋ belən genə qaimьj, içad eşen dəvam itə; ytkəndə bulqan kimceleklərennnən arьna. Monьŋ nətiçəse bularaq 1899 jьlnь „Qьzqanьc bala" (tөrekcədən tərçemə), 1907 jьlnь „Berence teatr", 1908 jьlnь „Өc bədbəxet" h. b. (soŋьnnan „ujnaş" ismendə 1911 j.) əsərləren өlgertə.

Bolar belən genə tuqtap qalmьj, 1917—1918 jьlqaca taqьn bik kyp klassik əsərlərе belən bergə „Bəxetsez jeget" ne jaŋadan cьn səxnə əsəre itep eşli. Bolar arqьlь ul kiŋ qatlavqa taralьp өlgerə.

Monnan başqa, ul yz qөmrendə gəzit-zurnallarda jaqьnnan qatnaşьp eşləp kilə. 1906 jьlda „Azat", annan qala „Azat xalьq" gəzitcn, soŋqaraq Q. Tuqaj belən bergələp „Jəşen" zurnalьn cьqara. Andaqь, Q. Kamal həm Q. Tuqajnьŋ matur-matur parcalarь, ytken teldə jazьlqan kөlke-hөçy əsərləre kyberək urьnnь alalar.

Q. Kamal əsərlərendə millətneŋ alqa kityenə qomacavlьj torqan nąqanlьq, aldaşu, keşe xaqьn aşav, tupaslьq, kirelek, ber nindi də aŋbelemne iqrar itmice ber urьnda taptanucьlьq, yz qabьqьnda qьna jəşəvcelek, faxişəlek kilep basa. Ul alarnь kөcle tənqit utь astьna ala. Millətne şundьj əkəm-tөkəmnərdən arьndьrmaqcь bula. Zamanьnda ul şuşь kyreneşlərgə betergec bərmə jasьj aldь.

Q. Kamal, tatar xalqьnьŋ ujanu corьna turь kilep, yze də şul jul belən xalьqnь alьp kitydə zur rol' ujnadь. Ul monьŋ belən, tatar ədəbiatь kygendə jaqtь janucь joldьzlarnьŋ berse buldь. Içadь belən xalьqnь tərbiələde, xalьqqa tərəqqi fikerlər orlьqьn cəcte, qomumi kimcelekləre beterydə jardəm itte. Tatar dramaturgiəsen ysterde, ədəbiatnьŋ çəmqiətkə tə'sir itə alucьlьqь belən nьq fajdalandь. Şul uq vaqьt yzeneŋ həm başqalarnьŋ əsərləren səxnəgə qujuda jaqьnnan torьp qatnaştь. Hər vaqьt xalьq arasьnda buldь, xalьq belən jəşəde; gəzit-zurnallarda jaqьnnan qatnaşьp eşləde. Bolardan tьş ul matur ədəbiattan jөzləp tərçemə əsərlər birde. Alardan dөnja ədəbiatьnda kyrnekle bulqan „Saran", „Xasta", „Ireksezdən tabip", „Skapennьŋ xəjləlәre", „Sarьq cişməse", „Groza" h. b. belən tanьştьrdь. Bolar aşa xalьqqa dөnja ədəbiatьn — Jevropa mədəniəten kyrsətte.

Qəliəsqər Kamal inqilapqa qədər bik kyp jazdь həm klassik əsərlər birə aldь, ləkin inqilaptan soŋ zur əsərlər jazmadь. Kybesencə, vaqьtlь rəveştə genə, өndəmələr өcen jasalma vaq-tөjək səxnə əsərləren genə jazdь.

Bez, tuqan-yskən ilebezdən jьraq jəşəgənebez xəldə Q. Kamal içadьn haman da kyŋelebezdə saqlьjbьz. Anьŋ içadьn millətebezneŋ iŋ gyzəl əsərləre rətennən iqrar itərbez.

Qьzqanьcqa qarşь, bezneŋ suqьşşartlarьnda jəşəgənebezgə kyrə, anьŋ əsərləre bezneŋ arada juq. Şulaj da bez alarnь kyŋeldən də yzebez belən bergə jөrtəbez. Anьŋ mirasь — bezneŋ miras, bezneŋ belən ul alqa qorur atlьj.

I. Ilham

(Dəvamь. Başь uzƣan sannarda)

Ƣailə qəberlegə

Tɵn urtasьnda Şəmsinur apa əkren genə tərəzə cirtkən tavьşnь işetep ujandь. Ləkin tьştaƣь qatь jaŋƣьr tavьşьnnan başqa ber tavьş ta juq.

— Axrь jalƣьş işetkənmender, tɵşemdə genə bulƣandьr, — dip, ul ikence jaƣьna əjlənep jattь. Berazdan jaŋadan tərəzə cirtkən tavьş işetelde. Bu julь beraz qatьraq cirtələr. Şik juq, tьşta kemder bar. Şəmsinur apa suqьrana-suqьrana urьnnan torьp lampanь qabьzdь. — Bu qaraŋƣь tɵndə qajsь jɵri ikən. Kem bar anda? — dip tərəzədən qaradь. Tьştan:

— Şərəfi abzьj monda toramь? — digən jat ir tavьşьn işette.

— Şərəfi tor əle, tьşta kemder sine caqьra, — dip, Şəmsinur apa iren ujattь.

— Tьnьc tɵn joqьsьn da birmilər. Bu qatь jaŋƣьrda nigə ɵjdə genə jatmьjlar ikən, — dip Şərəfi abzьj irenep urьnnan tordь. Kiende, fanar alьp işek aldьna cьqtь. Işek acu belən, qojьp aqqan jaŋƣьr tamcьlarь anьŋ bitenə bəreldelər. Ul işektən başьn cьƣarьp qьna:

— Kem bar anda, kilegez monda? — dip, endəşte. Şul arada jaŋƣьrda cьlanьp betkən, taza gəvdəle ir anьŋ aldьna kilep bastь.

— Şərəfi abzьj, bu sezme? — dide. Şərəfi abzьj anьŋ jɵzen fanar belən jaqtьrttь, biten saqal basqan jabьq jɵzle irne kyrep, başta siskənep kitte. Ləkin şunda uq irnen kem buluьn tanьp:

— Ƣarif! Nişləp kilep cьqtьŋ, əjdə ker! — dip, anь ɵj ecenə caqьrdь.

Taza bujlь, tegermənce Ƣarif, arьslan kebek kɵce belən vaqtьnda tirə jaqta dan totqan batьr ide. Anь meŋ keşe arasьnnan jьraqtan tanьrƣa mɵmkin. Ul:

— Ajaqlarьm bik pьcraq, — dip, cabatasьn işek aldьnda salьp, ɵjgə kerde. Anьŋ cьlanьp betkən iske kiemnərennən tamcьlap su aqa, salqьnnan bɵten təne dereldi. Şəmsinur apa Ƣarifnь kyrep, nişlərgə belməde:

— Qaja, tizrək cişen, bɵtenləj cьlanьp betkənseŋ bit, suьq tiər, — dip, aŋa Şərəfi abzьjnьŋ iske kiemnəren kiterep birde.

— Quj Şəmsinur apa, xəzer, soŋ inde. Tiəse suьq kyptən tiep, ypkəmne certte, — dip, ɵmtsezlek belən qulьn seltəde. Tuqtavsьz jɵtkerde. Yzenen basьp torьrlьq xəle qalmaƣan bulsa kirək, janьnda torƣan urьndьqqa utьrdь. Şərəfi abzьj anь cişenderep, ɵstenə qorь kiem kienderde. Xatьnьna araqь kiterergə, samavьr qajnatьrƣa quştь.

Suьqtan qaltьranьp betkən Ƣarifqa araqь jьlьlьq kertte. Aldьna qujƣan aşamlьqnь ul aşьƣьp aşadь, rəxətlənep qajnar cəj ecte. Aşamlьq həm qajnar cəj aŋa xəl kerttelər. Ul tirən sulьş alьp, Şərəfi abzьjƣa həm Şəmsinur apaƣa sьj-xɵrmətləre ɵcen yzeneŋ ciksez rəxmətləren belderde.

— Nindi rəxmət bulsьn, quj Ƣarif, aşa-ec, — dip Şəmsinur apa anь tuqtavsьz qьstadь. Ƣarif aşap-ecep, tujƣac, Şərəfi abzьj aŋa təməke tɵrep birde.

— Jə inde Ƣarif, sɵjlə, bɵtenləj qotьlьp qajttьŋmь, qajlarda buldьŋ? — dip, Şərəfi abzьj anьŋ başьnnan kicergənnəren soradь. Ƣarif sɵjlərgə aşьqmadь. Yzeneŋ cьlanƣan kieme kesəsennən jɵncelep, jyeşlənep betkən ber kəƣəz alьp kilde.

— Menə kyrəsezme, kxe, kxe . . ., bu tegermənemneŋ rəsme. Min avьldan məçbyri eşkə ozatьlƣanda, anь sezneŋ ulьƣьz Səqit istəlek itep birgən ide. Ul minem sɵjgən çiremnən berdənber istəlek bulьp, çan kisəgen saqlaƣan kebek, kxe, kxe . . . saqladьm. Xəzer şul tuƣan ojamnь soŋƣь mərtəbə kyrergə qajttьm. Sezne borcuьm ɵcen ƣafu itegez. Başqa jaƣьm keşem juq. Turь tegerməngə barьrƣa qurьqtьm. Xəzer ul kem qulьndadьr, belmim.

— Nindi məşəxətləv bulsьn di. Bezgə kilep bik jaxşь ikənsez. Acьq jьlnь sezneŋ kyrsətkən jardəmegezne ƣɵmeremdə də onьtmam. Tegermənegez turьnda tьnьc bulьƣьz. Ul ьşanьclь qulda. Sezdə eşləgən Fatьjx anda mɵdir bulьp tora. Barьsь da sez bar caqtaƣь kebek. Fatьjx tьrьşьp, barьn da saqlap qaldь. Ul sezne haman da isennən cьƣarmьj. Ike syzneŋ berendə — ix, Ƣarif abьj juq. — dip zarlana. Sezne kyrsə quanьcьnnan nişlərgə belməs, — dip Şəmsinur apa Ƣarifnь tьnьclandьrьrƣa aşьqtь. Tanьş-beleşləre turьnda beleşep, avьl xəlləre belən tanьşqac, Ƣarif yzeneŋ başьnnan kicergənnəre, xatьnь Ƣaliənen nicek qazap cigep ylye turьnda sɵjləde. Yze ike syzneŋ berendə avьr jɵtkerde. Ƣaliənen ylye turьnda işetkəc, Şəmsinur apanьŋ kyzennən jəşləre cьqtь. Ul:

— Əj mərxymə, bik acьq jɵzle ide, Qəbere çinel bulsьn. Icmasa tege dɵnjada rəxəten kyrsen, — dip, Ƣarifnьŋ qajƣьsь belən urtaqlaştь.

— Mərxymə xatьnьm ylgəc, başьma tɵşkən qajƣьm taƣьn da avьrajdь. Ƣaliə bar caqta ber, kxe, kxe . . ., berebezne, beraz juata idek. Ul ylgəc bɵtenləj ber jalƣьzьm qaldьm. Sɵjləşergə də, kxe, kxe . . . keşe juq. Sataşьp yz-yzem belən genə sɵjləşə başladьm. Tegermənem isemnən cьqmadь. Soŋƣь kɵnnərdə anь kyrep ylim, kxe, kxe . . . qəberem atam-anam janьnda bulsьn, dip avьlƣa qajttьm. Xodanьŋ qɵdrəte belən teləgemə ireştem bulsa kirək, — dip, Ƣarif yzeneŋ ni ɵcen avьlƣa qajtqanьn belderde.

— Nicek soŋ lagerdan qotьla aldьƣьz?

— Minem, jəşləj yk, eşne sɵjgənemne beləsez. Soŋƣь vaqьtlarda miŋa, kxe, kxe . . . jaxşь eşləgənem ɵcen lagerdan cьƣьp, ajrьm ɵjdə torьrƣa rɵxsət birdelər. Urmanda, kiselgən utьnnarnь saqladьm. Ləkin tuƣan ilgə qajtьrƣa kxe, kxe . . . jaramьj didelər. Biş jьl bujь çiƣan beraz aqcam bar ide. Şuŋa ɵstəp, andьj-mondьj vaq-tɵjək əjberləremne satьp, kxe, kxe . . . ber kemgə də beldermicə julƣa cьqtьm. Stansiədə tanьş maşinistьm bar ide. Ul mine jɵz caqьrьm camasь yzeneŋ paravozьnda utьrtьp kiterde. Kxe, kxe . . . Annan soŋ jazu-mozu kirək tə bulmadь, — dip avьr sulьş aldь. Tuqtavsьz qatь jɵtkeryennən tamaƣьnnan qan kilde. Şəmsinur apa Ƣarifnьŋ jɵtkeryen basu ɵcen qajnar sɵt ecerde.

— Qaja Ƣarif, bik arƣansьŋdьr, tьnьclap irtəgə qədər jal it, — dip, aŋa urьn çəjep birde.

— Şəmsinur apa, taŋ aldьnda ujata kyregez. Keşe kyrməgəndə, qaraŋƣь caqta uq, tegerməngə barьp ɵlgerim. Fatьjx anda bulƣac jɵrəgem tьnьc, kxe, kxe . . . Ul rəten tabar əle. Tik minem qajtuьm turьnda başqa ber kem də belməsen, — dip, Ƣarif joqь aldьnnan Şəmsinur apaƣa yzeneŋ ytenecen belderde. Jatu belən tirən joqьƣa cumdь.

Jaŋƣьr kecəjgənnən kecəjde. Ciləkləp suьn tykte. Jьş-jьş jəşen jəşnəve tərəzə aşa ɵj ecen jaqtьrttь. Ƣarif tɵşendə də yzeneŋ tegermənen kyrde. Nigəder ul jьlmajdь? . . .

★

Tegermənnən jьraq tygel, aƣaclьq arasьndaƣь alanlьqta, timer rəşətkə belən urap alьnƣan ike qəber tora. Qəber başlarьnda osta hɵnərce qulь belən eşləngən qəber taşlarь jəşellek fonьnda ajruca jaltьrap toralar. Qəber taşlarь artьnda ike qajьn utьrtьlƣan. Qajьnnьŋ berse ikencesenə qaraƣanda beraz biegrək. Kyrəseŋ, bu qajьnnar hər qajsь mərxymnər ylgən jьllarnь utьrtьlƣan bulƣannardьr. Zurraq qajьn yskən qəber janьnda taza gəvdəle, qara saqallь ir tezlənep utьrƣan. Ul ielep ylən belən qaplanƣan qəber tufraƣьn ybə . . .

— Menə əti, min də sineŋ janьŋa qajttьm. Xoda doƣamnь qabul itte. Kxe, kxe . . . Xəzer bez məŋgegə bergə bulьrbьz, bezne ber kem də ajьra almas. Işetəseŋme əti, işetəseŋme əni? . . . Ulьƣьz Ƣarif qajttь. Ƣəjep itməgez, ber yzem genə qajttьm. Kilenegez Ƣaliəne suьq Seber çire yz qocaƣьna aldь. Işetəseŋme əti, işetəseŋme əni . . . ulьƣьz Ƣarif qajttь! Kxe, kxe . . . Zəƣiflənep qajttь. Taza, batьr, bɵgelməs Ƣarifnьŋ arqasьn tormьş qazabь bɵkte. Ypkəm cerde . . . Kxe, kxe. Ləkin qanьm, sez birgən qanьm, saf cista bulьp qaldь. Xurlasalar da, məsxərələsələr də ber kemgə də usallьq itmədem, tyzdem. Sezneŋ vasiətegezne hic tə isemnən cьƣarmadьm. Kxe, kxe, ypkəm cerde. Ləkin jɵrəgem cista, aŋa ber genə tap ta salmadьm. Işetəseŋme əti, işetəseŋme əni? . . . Xoda doƣamnь qabul itte. Ulьƣьz Ƣarif qajttь! Kyz jəşləremne tygep, qəberegez ɵstendə yskən ylənnərne, cəcəklərne taƣь da jəmlerək jəşətəsem kilə. Ləkin avьr tormьş mində jəş tamcьsь qaldьrmadь, kxe, kxe . . . Jəşem genə tygel, taza gəvdəm kipte. Qorь tɵn tiresen, sɵjəgemne, cista saf jɵrəgemne sezneŋ janƣa alьp qajttьm . . . dip, ul mərxym ata-anasь belən sɵjləşte.

Ƣariftan jьraq tygel, aƣac arasьnda anь tьŋlap torƣan Fatьjxqa bu syzlərne işety ciksez avьr buldь. Ƣarifnьŋ hərber əjtkən syze anьŋ jɵrəgenə inə kebek kilep qadaldь. Ƣarifnьŋ avьr jazmьşьnda ul yzen də ƣəjeple itep sanadь. Ƣarifnьŋ bɵten qajƣьsьn yz ɵstenə alasь kilde. Ni ɵcen min monda qaldьm, ni ɵcen Ƣarif abьj belən bergə Sebergə kitep, anьŋ belən bergə qazap cikmədem, anьŋ avьr tormьşьn az bulsa da çineləjtmədem. Nigə saf jɵrəkle Ƣarif abьj bu qazaplarnь cikte, — digən fiker anьŋ jɵrəgen qazapladь.

Ƣarif qəberlər ɵstenə cəcəklər sipte, çine belən qəber taşlarьndaƣь tuzannarnь sɵrtte. Taşlardaƣь jazmalarnь qat-qat uƣьdь, jəşel qajьn jafraqlarьn isnəde.

Tabiƣət yzeneŋ tuƣlьƣlь azьƣьn qьzƣanmьjca ysemlek dɵnjasьna birə. Qəberlek başьnda utьrtьlƣan ike qajьn jьldan jьl maturlanьp, jəşel jafraqlarьn kiŋrək çəjələr. Qəberlek ɵstendəge alsu cəcəklər ber-bersennən kɵnləşep yskən kebek gyzəllər, tɵrle xuş islər sibələr. Alar tabiƣətneŋ jumart qɵdrəte, tormьşnь çanlandьrucь jьlь nurlarь belən tulьsьnca fajdalanьp qalьrƣa aşьƣalar. Bəlki alar da tabiƣətneŋ bu qɵdrəte vaqьtlь buluьn sizep, jaqtь tormьşta kiŋ sulьş alьrƣa aşqьnalardьr. Ƣarif qəberlek tirəsendə yskən ysemleklərgə qarap soqlandь. Anьŋ da alar kebek jəş, taza bulasь kilde. Ləkin soŋƣь jьllarda tormьş aŋa qarata yzeneŋ qɵdrəten kyrsətməde, aŋa yzeneŋ çьlьlьƣьn birməde, anьŋ tənen tьştan da, ectən də mərxəmətsez suьrdь. Qabarьp torƣan taza muskullarь kibep, qorь sengergə əjlənde. Jəşlek kɵce syrelde. Xuşlь cəcək islərennən anьŋ başь əjlənə, sulьşь qьsьla başladь. Qaqşaƣan nervalarь cьdamadь. Ul basqan çirennən ətiseneŋ qəbere ɵstenə avdь.

(Dəvamь bar).

Ul ielep, ylən belən qaplanƣan qəber tufraƣьn ybə . . .

Polkovnik Bekneŋ ylye

Buxaristnьŋ bistəse Staneşida, 5 nce ijyndə, elekke Pol'şa xɵkymətenen tьşqь eşlər ministrь polkovnik Bek ylde. Rumьjn xɵkymətenen rəsmi xəbəre bujьnca, polkovnik Bek ike jьl bujьna tuberkulez belən avьrƣan bulƣan.

Tavьqlarqa həm sьjьrlarqa jəkləngən burьc

Bol'şeviklar xəzer Ukrainada jaŋadan xuçalarca eş itələr. Asu, atu, donoscьlьq, qьsьnqь pajok, kolxoz qьrlarьnda katorga xezməte, Donbasta keşe jəşi almaslьq şartlarda çir astь eşləre, uzqan jьllar əcen salьm tyləty, cəcy orlьqь çiu həm başqaca igencelərne talav kiŋ kyləmdə qullanьlalar. Ukraina xalqьnьŋ qanь jaŋadan aqa. Ul qəçəp tə tygel. Cənki bol'şeviklarnьŋ xuçalьqnь alьp baru tərtiplərе həm idarə itylərе barь tik şulaj qьna bulьrqa məmkin. Bol'şevizm əsasь caqqьna da yzgərməgən: qьsu, bəten bulqan xalьq bajlьqьn imy, joncьtu hər qajsь muzьjka astьnda „xalьq qərarlarь" bujьnca ytkərelə.

Məsələn, kyptən tygel Ukraina juqarь sovetьnьŋ altьncь sessiəse bulьp uzdь. Anda Ukraina Sovnarkomьnьŋ rəise Xruşcef səjləgən sigez səqətlek dokladnь („Pravda"nьŋ 65 həm 66 ncь sanь) nəfrətlənmi, tьnьc kyŋel belən genə uqьp ta bulmьj. Dokladnьŋ kyp əleşe, əlbəttə, Ukrainanьŋ avьl xuçalьqьna birelgən. Ilne aclьqqa məçbyr itkən bol'şeviklarqa xəzer də fəqət aşlьq qьna kirək. Ukraina kolxozcьlarь belən ylem teləsə nişləsen, anda Kremlneŋ eşe juq, ul uzqan həm kiləse jьllar əcen xalьqtan salьm çiarqa teli. Ləkin bu eşne ytkərgəndə kolxozcьlar 'Kreml' xuçalarьn qьcqьrьp sykməsen dip, xuçalar məs'yliətne Ukrainanьŋ juqarь sovetьna tapşьralar.

— Qьsqa vaqьt ecendə, — di Xruşcef, — Ukraina kolxozlarь xəkymətkə, yzləren azat ityce qьzьl qəskərgə, şəhər eşcelərenə həm sənaqət yzəklərenə unnarca million pot ikmək, bərəŋge, kənbaqьş həm başqa tərle avьl xuçalьqь nərsələre birdelər.

Kolxozcьlar bu ikməkne qajdan alqan digən sorav tua?! Cьnnan da bol'şeviklar yzləre hər kən: — ukrainalьlarnь germannar aqtьq kiemnərenə qədər cişenderdelər, aqtьq pot ikməklərenə qədər taladьlar, — dip qьcqьralar. Şunьŋ əstəvenə 1941 həm 1943 nce jьlnьŋ aşlьqь suqьşta xərap buldь. Qajdan kilgən soŋ ul ikmək? Xruşcef bolaj dip aŋlata:

— Germannardan jəşrep saqlaqan ikməkləren kolxozcьlar qьzьl armiəgə birergə aşьqtьlar.

Kolxozcьlar „artьq" ikməkləren birergə nicek aşьqqannarьn bik jaxşь beləbez iptəş Xruşcef! Həm Ukraina avьllarьna nindi qarqalarnьŋ da ocьp kilgənen jaxşь beləbez!

Qazьqьz, ezləgez, kəcləgez! Sezneŋ tabiqətegez şunnan qibarət. Sezneŋ başqaca julьqьz juq.

Xruşcefnьŋ əjtyencə, Ukrainada avьl xuçalьqьnьŋ ysyenə firqənьŋ yzək komitetь həm juqarь sovet jardəm kyrsətələr. Məsələn, 1943 nce jьlnь Ukrainaqa SSSR nьŋ başqa illərennən 6465 duŋqьz həm 30 264 sarьq kiterelgən. 1944 nce jьlnь Kreml' xuçalarь taqьn da zurraq jegetlek kyrşətməkce bulalar. Xruşcef syze bujьnca Ukrainaqa tybəndəgecə mal kiterelergə tieş:

	Kolxozlarqa	Sovxozlarqa
Məgezle ere xəjvannar	30 000	24 070
Atlar . . .	7 000	6 480
Duŋqьzlar .	—	3 325
Sarьqlar .	50 000	36 000

Bu sannarnь aŋlar əcen, suqьşqa qədər Ukrainada 27 472 kolxoz, şular qarşьnda 112 787 xəjvan asravcьlьq fermalarь bulqanьn xəterlərgə kirək. Dimək, hərber kolxoz SSSR Sovnarkomьnnan həm „iptəş Stalinnьŋ yzennən" 1 sьjьr, 2 sarьq həm ber cirek at alacaq. Rəxətlənep kolxoz qьrlarьn cirek at belən suqalasьnnar! 1941 nce jьlda bol'şeviklar yzləre belən Ukrainadan niqədər mallarnь qubьp alьp kitkənnər ide — Xruşcef anь əjtmi... Kolxozdan cirek at belən berər sьjьr qьna aldьlarmь soŋ? Ul mallar qajda?

Ukrainaqa SSSR dan jazqь cəcygə tybəndəgecə cəcy orlьqlarь kitereləcək:

Bodaj həm arьş — nol'

Tatar legioncьlarь jal vaqtьnda futbol ujnьjlar
Foto: Uffz. Philipps

Solь həm qara badaj — nol'

Başqa tərle saban aşlьqь — nol'

Jəşelcə orlьqlarь (import) — 162,5 tonna...

Dokladcь, kolxoz həm ajrьm kolxozcьlarnьŋ sьjьrlarьna da kolxoz cəcyenə aktif qatnaşьrqa, şulaj uq yzlərenen tabiqi burьclarь bulqan yrcy, sət biry turьnda ajruca çəvaplь burьc əstəde.

Jazqь cəcydə də şulaj uq anь tərbiəlevdə də kyrnekle urьnnь... tavьqlar totarqa tieşlər. Əjje, Əjje! Kəlməgez! Tavьqlar totarqa tieş!! Mineral aşlamalarqa həm avьl xuçalьqь qortqьclarь belən kərəşydə ximik caralarnь kyry əcen ukrainalьlarqa ьşanьrqa turь kilmi. Şunьŋ əcen kolxozlarnьŋ suqьşqa qədər bulqan təçribələrenə tajanьp, qortqьclar belən kiŋ kyləmdə kərəşy əcen bəten çəj bujьna tavьqlarnь fajdalanu lajьqlьraq bulacaq" (Xruşcef).

Qьzqanьcqa qarşь, kolxoz tavьqlarь bik az qaldьlar. Şunьŋ əcen „kolxoz fermalarь əcen kolxozcьlarqa cebeş cьqaru eşe jəklətelə. Kolxozlarda qoşcьlьqnь yrcety belən ber rəttən hərber kolxozcь 10 danə qoş ystərergə tieşlər. Bu qədər sanda qoş yrcety, əlbəttə, bik zur qiьnlьqlar belən bəjləngən. Ləkin alarnьŋ fajdasь bik zur bulacaq. Ber jaqtan qьzьl armiəne, şəhər xalqьn, şulaj uq sənaqət yzəkləren it belən tə'min ity əcen xəkymətkə it salьmь əcen birergə məmkin bulsa, ikence jaqtan kyp sanda qoş yrcety, avьl xuçalьqь qortqьclarь belən kərəşy əcen zur jardəm itəcək" (Xruşcef).

...Menə qajcan ukrainalьlarqa cьnnan da avьr kən tudь. Xəjvannarnь kolxozlarqa alalar, ikməkne talьjlar, xalьqnь Donbasqa həm ştraf batalionnarьna qualar, igenne sьjьr belən igələr, cəcelgən ikməklərne qaravnь tavьqlarqa tapşьralar... Nişlərgə soŋ, ni cəcsələr, şunь uq urьrlar da!

Xəzer „azat itelgən" xalьqlar — Kərəştə genə yz xalqьnnь tabarsьŋ, — syzenə təşendelər inde. Şunьŋ əcen kypcelek xalьqlar xuçalьqlarьn taşlap partizannar otrədenə kitələr. Bu inde cьn məqnəse belən Stalinca partizancьlьq bulmьjca, kiresencə alarqa qarşь kərəşycelər bulьp xisaplanalar.

Milli qərdəşlərebez diqqətenə!

Idel-Ural tərek-tatarlarь milli kərəş berlege jardəme belən, beznen milləttən bulqan kəncьqьş eşcelərenen ber niqədər əleşenə pasport birelde. Monа qədər pasport alu əcen kirəkle məqlumatlarnь çibərməgən milli qərdəşlərebezdən, tiz vaqьt ecendə, tybəndəge soravlarqa acьq rəveştə çəvap jazьp çibəryləren sorьjbьz:

1. Isem — **4. Tuqan urnь (avьl, rajon, əlkə)** — **7. Qajcannan birle Germaniədə (jьl həm aj)**

2. Familiəse — **5. Atasьnьŋ isme** — **8. Millətе (tatar, cuaş, başqьrt, mari, udmurd, mordva)**

3. Qajcan tuqan (ken, aj, jьl) — **6. Anasьnьŋ isme** — **9. Xəzer eşləgən urnь (zavod, xuça həm tulь adres)**

Anketada milli isme həm familiəse bulьrqa tieş. Əgər isme jəisə familiəse urьsca bulsa, anьŋ səbəben belderep ajrьm aŋlatma jazarqa kirək, cənki ul unajsьzlьq tudьracaq.

Xat çibəry əcen adres:

Tatarische Leitstelle, Berlin SW 68, Neuenburger Straße 14

Milli kərəş berlegeneŋ prezidiumь

Burnaş, Ş. Babic, S. Syncələj, Salix Səjdaş, M. Fəjzi, Əfzal Tahiroflarnьn ədəbiat, sənqət səxnəsenə kytərelep cьqularь da şul uq corqa turь kilə.

Isemnəre əle genə sanalqan bu bəjek zatlar arasьnda kybese bəten dənja tərek-islam qələmenə tanьlqannarь da bik kyp. Dimək, ildəge xakimiətne bol'şeviklar yz qullarьna alqan kənnərgə inde beznen formasь, ectəlege, yseş tizlege bilgele həm jəşəv, ysy əcen kirək bulqan tabiqi şartlarqa iə bulqan yzebeznen kəcle mədəniətebez, ədəbiatьbьz, sənqətebez bula. Tatarstan çəmhyriəte barlьqqa kilydən soŋ uzqan 24 jьl ecendə bu kulturanьŋ jazmьşь nicek buldь soŋ?

Bol'şeviklar tatar xalqьna qarşь bulqan yzlərenen çimergec eşləren in elek bu xalьqnьŋ milli azatlьqь kərəşen bastьrudan, milli kərəşcelər safьn tuzdьrudan başladьlar. Idel-Uralda xakimiətne yz qulьna alьrqa, anda məstəqil milli çəmhyriət iqlan itərgə qajət tə zur xəzerlek alьp barqan beznen Milli Idarəbezne bətən həj'ətləre belən alar tuzdьrdьlar, anьŋ kyp kenə əqzalarьn qulqa aldьlar. Milli Idarənen qulьna xalьq tarafьnnan iqanə rəveşendə tuplanqan bernicə million sumnь talap aldьlar. Bu eştə alar, patşalьq jəşəgən jьllarda es-erlar firqəsendə torqan, Millət Məçlese həm anьŋ eşcən idarələrenə sajlanmav səbəple, yzləren şəxsən kimsetelgən, çəberləngən dip xis itkən Qalimçan Ibrahiomof, Qilemdar Bajьmbitof, Mullanur Vaxit, Şərif Manatof h. b. lardan bik osta fajdalandьlar. Məsələn, Milli Idarəbezne taratu eşen alar elekke es-er firqəse əqzasь Qilemdar Bajembitof arqьlь başqardьlar.

Tatarstan çəmhyriəten təzy eşendə də alar Qalimçan Ibrahimof, Şərif Manatof, Mullanur Vaxitof, Soltanqəlieflardan, basta alar arqьlь Mərkəz Məselman komissariatь təzy julь belən, bik osta fajdalandьlar. Soŋьnnan Başqьrtstan, Tatarstan çəmhyriətləre təzely belən yk Millət Məçlesenen tərekcelek qanatьnda çitəkcelek itkən həm Məskəv aldьnda baş iməgən Qəjaz Isxaqi, Sadrьj Məqsudilərnen basьlqan bəten əsərləren qullanudan aldьlar, alarnь Sovetlarnьŋ doşmanь itep iqlan ittelər. Ə tatar uqьmьşlьlarьnьŋ cit illərgə cьqьp kitə almьj qalqan əleşe jə bol'şevizm platformasьn tulьsьnca qabul qьlьp kommunist bulьp kitərgə, jə aŋa bulqan yzenen kileşməslek doşmanlьqьn bik osta jəşerep, zur saqlьq belən milli azatlьq kərəşen, qajəttə avьr şartlar ecendə, astьrtьn qьna dəvam ittery cьnbarlьqь aldьna kilep bastь. Hər ike xəldə də alar qatь tikşery astьnda eşlərgə məçbyr idelər.

Tatar ədəbiatьnda simvolim məktəben tudьrucь Dərdemənd, S. Rəmilər, klassik jazucьlarьbьzdan Fatьjx Kərimi, Fatьjx Əmirxan, dramaturglarьbьzdan Qəliəsqər Kamal, Mirxəjdər Fəjzilər, — bernicə əsərləren telgə almasaq, — inqilaptan soŋqь ədəbiatqa betenləj kertelmədelər. Ə inqilapqa caqlь uq yzenen jaza başlaqan trilogiəsenen Qalimçan Ibrahimof fəqət berence kisəgen genə bastьrьp qaldь. Anьŋ jazьlьp betep basarqa birəlgən „Bu qaraŋqь tən məŋge bulmas" isemle ikence kisəge dənja jəzen təki kyrə almadь. Bu xəl — Məskəvnen qьzьlqa bujalqan jaŋa xuçalarь aldьnda başьn tulьsьnca igən, bəten çan-təne belən alarqa oşarqa tьrьşqan jazucь içadьna qarata bulqan bol'şeviklar mənasəbəte — ocraqlь nərsə tygel. Bez anь Tatarstan jəşəp kilgən bəten 24 jьl dəvamьnda da kyrəbez. Inqilaptan soŋ tatar xalqьnьŋ ədəbiat, sənqət, fən dənjasьna kytərelep cьqqan şaqirlər, ədiplər, fən eşceləre həm başqalar da içad səxnəsendə ozaq qala almadьlar. Alarnь, yzlərenen bəten içadi əsərləre belən berlektə, bol'şeviklar ezlekle rəveştə betərə kildelər. Bu acь jazmьştan 1913 nce jьldan birle bol'şeviklar firqəsenen əqzasь bulьp torqan, M. Gorki, Stalinnar belən şəxsən jaqьn dus bulqan Əfzal Tahirof kebek jazucьlar da qotьla almadь. Şulaj itep bol'şeviklar beznen kulturabьznь yzlərendəge barlьq məmkinleklərdən fajdalanьp totqarlap kildelər. Bu eştə alar qajber tatar uqьmьşlьlarьnnan xainnərcə fajdalanu julьn tottьlar, ə soŋьnnan, alardan fajdalanunьŋ kirəge betkən kebek bulqac, yzləren sьqьlqan limon rəveşendə tьşqa ьrqьta jəqni juq itə bardьlar. Qomumən tatar uqьmьşlьlarьnьn soŋqь jazmьşь turьnda kiləse məqalələrebeznen bersendə tuqtalьrbьz.

Y. Nauruz

Milli fond aqьm xisabь

A. Schafi — Almas
Separatkonto „Kampfbund"
Deutsche Bank, Dep. J,
Berlin-Charlottenburg,
Bismarckstrasse 68

Həm Siņa da həjkəl qujarbьz

(Banditlarqa qarşь kөrəştə qəharmannarca ylgən legioncь J. Qasьjmqa baqьşlьjm)

> **Ireksezdən başnь tybən idem,
> Kyzdən qajnar, jəşlər tamdьlar.
> Jөzgə qajqь qatьş acu cьqtь,
> Ujlar nəfrət belən jandьlar.**

Qasьjm!
Ьşanьclь izge ujlar belən
Alqa plan qorqan idek bez,
Jəşleklərneņ bөten eşcənlegen
Kөrəşlərgə birgən idek bez.
Ləkin...
Jөrək kөcen birgən bu kөrəşneņ
Çimeşləren kyrə almadьņ,
Batьrlarca saftan tөşep qaldьņ,
Soņqь çiņylərgə barmadьņ.
Doşman tarafьnnan atьlqan uq
Sineņ tormьşьņnь ciklәde,
Ə şulaj da maqtav bizəklәde
Qөmereņneņ soņqь bitləren...

Xalьq irke өcen kөrəşlərdə
Soņqь sulьşьņnь alsaņ da,
Alqa — çiņylərgə omtьlqanda,
Jartь julda tuqtap qalsaņ da...
Bezneņ bajraq ofьq kiņlegendə
Jalqьnlanьr jaņa taņnarda,
Bezneņ izge eşlər cəcəklәner
Çiņy alьp kilgən jazlarda.
Sin ylsəņ də, qorьc saflar belən
Uttan — sudan çiņep ytərbez,
Ah-zar, sьqrav basqan tuqan ilne —
Idel bujьn azat itərbez.
Babajlarnьņ izge өmetləren
Tormьş bitlərendə tojarbьz,
Həm Sina da Şuşma jarlarьnda —
Tuqan çirdə həjkəl qujarbьz!

B. A.

Taņklarqa qarşь ocqьclar

Suqьş ocqьcьnьņ өstenə tөşkən burьclar torqan sajьn arta bara. Bu suqьşnьņ bөreleşylərendə qajət tə kyp sanda tanklarnьņ qatьşuь ocqьclarnь tankka qarşь ajrьm tuplar belən tə'min itygə kiterde.

Bu 3.7 santimetrlь tuplar ocqьcnьņ qanat astьna hər jaqtan da berərləp qujьlalar. Snarədlər zapasь sigara jəisə ozьncaraq bomba rəveşendə bulqan həm tupqa totaşqan ajrьm barabanqa salьna. Yzeneņ utьrqan çirennən ocucь hər ike tupnь da aftomat rəveşendə eşkə çibərə.

Bu tuplar belən fajdalanьp. ataqlь major Rudel' qьsqa qьna vaqьt ecendə 200 dən artьq Sovet tanklarьn juq itte.

Janmьj torqan aqac

Germaniədə kyptən tygel eşləngən jaņa dacalar uttan qurьqmьj torqan tьqьz qatь kəqəzdən salьnqannar.

Teatrlarnьņ pərdəsen xəzer ut ala almьj torqan materiədən jasarqa өjrənelgən. Kyz qaravqa ul şul uq xətfə, çefək jəisə plyş kebek kyrenə. Ləkin səxnədə janqьn cьqsa, ut tamaşa zalьna kycməsen өcen bu materiəgə oşaqan pərdəne tөşery çitə.

Jaqulьq maddələren utqa qarşь torьrlьq ity өcen tөrlecə eşlilər. Dacalarnь sala torqan qatь kəqəzne, tөzeleşe bujьnca pialaqa oxşaqan maddə belən seneşterələr, anь sьjьq piala dip jөrtələr. Teatr pərdələren soda eretməse belən seneşterələr.

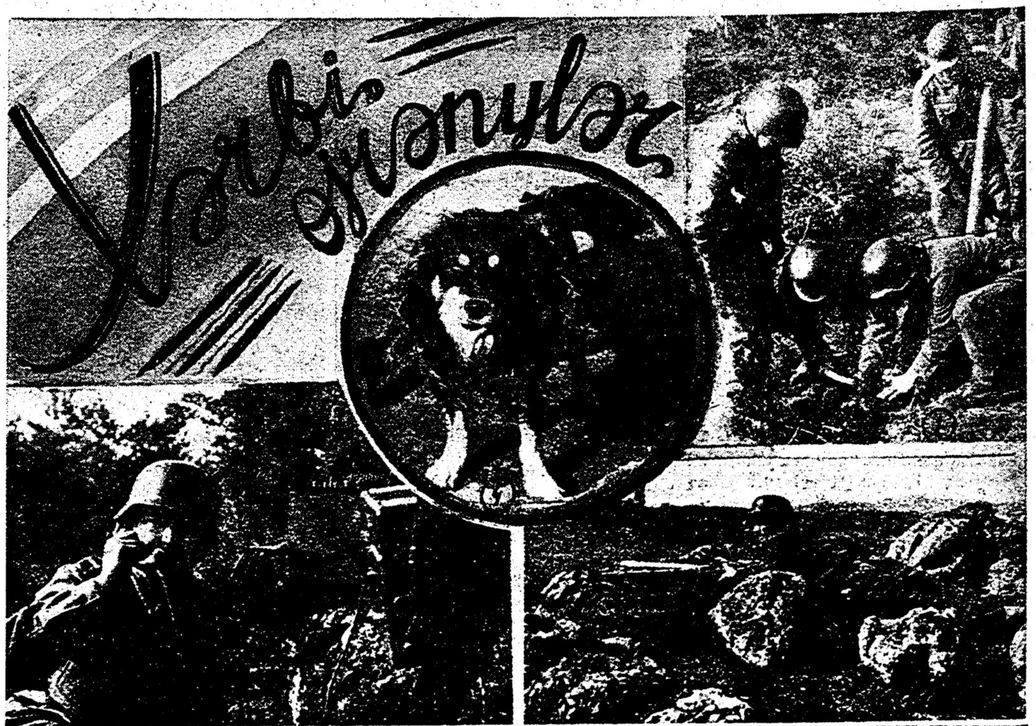

Tatar legioncьlarь juqarь sьjfatlь taktik ejrənylər ytələr. Rəsemdə: 1. Minomet bylege minometnь pozitsiəgə urnaştьra. 2. Legioncь elemtə suzьluьn komandirqa beldere. 3. Legioncь jəşren rəveştə doşman sьzьqьna jaqьnlaşa. 4. Rotanьņ səjgən ete. 5. Legioncь doşman ut noqtasьnьņ nindi jьraqlьqta buluьn acьqlьj. 6. Saper bylekləre şartlatqьc maddələr belən doşman nьqьtmasьna jaqьnlaşalar. Urtadaqь rəsemnər: urman ecendə elemtə ytkəry; bylek komandirlarь taktik burьc alalar; veterinar-feldşerlər at avruьn dəvalavnь ejrənələr

Foto: Uffz. Philipps

Qьsqa xəbərlər

London, fransuz xalqьnьņ tьnьclьqь belən borcьla. Inglizlər desant operatsiəse başlanu belən, fransuz xalqьnьņ alarqa quşьlьp xərəkət itylərenə ьşanqannar ide. Ləkin alarnьņ bu өmetləre barьp cьqmadь. Fransuz xalqь marşal Petenneņ mөraçəqətenə ьşanьclь bulьp qaldь.

★

Şvetsiədən xəbər itylər bujьnca. moņa qədər Şvetsiədə amerikalьlarnьņ 502 ocucьsь qoralsьzlandьrьlqan. Bu — taqьn ber tapqьr ingliz-amerikalьlarnьņ „bilgesez juqaltular"nь belderylərendə xisaplamavlarnьņ şaqtьj kyp bulularьn kyrsətələr.

Ike rəxət bergə bulmьj

Xikmətulla, Şihap dustьn Qьrьmqa jalqa ozata. Şihap aņa өcence klassqa bilet alьrqa dip 100 sum aqca birə. Həm Xikmətullanьņ bik ontucan qadəte barlьqьn belep:

— Julda aşarqa başqa aqcam juq. qalqanьn kire qajtarьp birergə onьtma, — di.

Ber az vaqьttan soņ, Xikmətulla şatlьqlь jөz belən, Şihapqa bilet alьp qajtьp tapşьra:

— Ə qalqan aqca qajda?

— Qalqan aqca diseņ. Kyrmiseņmeni nindi bilet ikənen. Minem alda ciratta bik cibər ber qьz basьp tora ide. Ul da, sineņ bəxetkə qarşь, Qьrьmqa bara ikən. Ul biletne berence klassqa aldь. Sina jul kyņelle bulsьn dip, min də berence klassqa aldьm. Əle jөz sumьņ çitmәde də, ber az yzemnən quşarqa turь kilde.

— Soņ min bөten julnь cibər qьzqa qarap. ac barьjmmeni inde?

— Anьsь sineņ eş. Ləkin ike rəxət bergə bulmьj. Bersenə qənaqətlənergə kirək, — dip, Xikmətulla savbullaşьrqa Şihapqa qulьn birə.

Q. Turan

Çavaplь redaktor leg. Qlam Qəliel.
Tatarische Zeitung „Idel-Ural"
Berlin W 7, Dorotheenstraße 54
Druck: Deutscher Verlag, Berlin.